

MACIEJ BIAŁOUS

UNIwersytet w Białymstoku

E-MAIL: MACIEJ.BIALOUS@GMAIL.COM

EDUKACJA KULTUROWA Z PERSPEKTYWY ANIMATORÓW I EDUKATORÓW KULTURY W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Edukację kulturową można uznać za jedną z kluczowych praktyk kulturowych i niezbędny element procesu uspołeczniania. Służy ona zmianie społecznej, upodmiotowieniu jednostek i ich zaangażowaniu w życie publiczne [Kosińska 2012]. Ze względu na wagę edukacji kulturowej w życiu społecznym, pojęcie to wykracza współcześnie poza dyskurs akademicki i przenika do polityki kulturalnej. W Polsce widać to chociażby na przykładzie projektu *Bardzo Młoda Kultura*, realizowanego od 2016 roku przez Narodowe Centrum Kultury, dla którego jest centralnym tematem [*Regulamin...* 2016]. Z drugiej strony, pomimo istotności edukacji kulturowej, sam termin pozostaje niejednoznaczny, niezbyt dobrze rozpoznawany i rozumiany definiowany przez praktyków. Często – świadomie lub nie – traktowany zamiennie z pojęciem edukacji kulturalnej, niekiedy ignorowany jako przykład niepotrzebnego słowotwórstwa lub naukowego żargonu.

Autor niniejszej publikacji stawia sobie za cel przybliżenie pojęcia edukacji kulturowej oraz zrelacjonowanie, w jaki sposób rozumieją je animatorzy i edukatorzy kultury w województwie podlaskim. W pierwszej kolejności zostaną więc pokrótce zaprezentowane akademickie definicje edukacji kulturowej oraz podobieństwa i różnice między tym pojęciem i terminami bliskoznacznymi, takimi jak edukacja kulturalna, edukacja międzykulturowa lub wielokulturowa. Następnie zostaną przedstawione sposoby definiowania tego pojęcia przez osoby zaangażowane w działania edukacji kulturowej lub kulturalnej w województwie podlaskim. Wydaje się, iż porównanie tych perspektyw może wskazać coś istotnego zarówno na temat współczesnej roli edukacji kulturowej w społecznościach lokal-

nych, jak i specyfiki regionu oraz działających tu edukatorów i animatorów kultury – ich wyobrażeń, dążeń, problemów.

Przedstawione poniżej dane zostały zebrane w ramach szerszej diagnozy edukacji kulturowej w województwie podlaskim, przeprowadzonej w 2016 roku na zlecenie Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku przez zespół badawczy Fundacji Laboratorium Badań i Działań Społecznych SocLab¹. Badanie to miało w dużej mierze charakter eksploracyjny. Próbowano między innymi ustalić, w jaki sposób animatorzy i edukatorzy kultury w województwie podlaskim definiują na własny użytek pojęcia edukacji kulturowej lub kulturalnej; w jakim zakresie takie działania edukacyjne są podejmowane i jakie powinny być ich rezultaty. Jakie są – zdaniem badanych – potencjały i bariery związane z tego rodzaju działaniami.

W związku z charakterem badania, które w dużym stopniu miało syntetycznie opisać sytuację zastaną oraz wyznaczyć teren do dalszych dociekań naukowych, przytoczone poniżej spostrzeżenia opierają się przede wszystkim na wywiadach jakościowych prowadzonych w zgodzie z podejściem naturalistycznym [Silverman 2007: 65-66]. W trakcie badań przeprowadzono 33 indywidualne wywiady pogłębione z pracownikami instytucji kultury, nauczycielami, pracownikami i wolontariuszami organizacji pozarządowych, animatorami niezależnymi (freelancerami) oraz urzędnikami samorządowymi pracującymi na obszarze województwa podlaskiego. Przeprowadzono również 14 zogniskowanych wywiadów grupowych². Do udziału w nich zaproszono przedstawicieli następujących grup: urzędnicy samorządowi, pracownicy instytucji nadzoru i szkolenia nauczycieli, pracownicy instytucji kultury, nauczyciele, pracownicy i wolontariusze organizacji pozarządowych, animatorzy niezależni (freelancerzy), pracownicy akademicki oraz inni specjaliści-praktycy niewchodzący w skład pozostałych grup (np. dziennikarze). W wywiadach wzięli udział przede wszystkim uczestnicy programu edukacji kulturowej *Bardzo Młoda Kultura*³.

Wydaje się, że każda próba dokładnego określenia pojęcia edukacji kulturowej powinna zawierać w sobie wyjaśnienie, czym różni się ono – jeśli w ogóle – od edukacji kulturalnej. Wbrew bowiem wynikom internetowej

¹ W skład zespołu badawczego wchodził dr Maciej Białous, dr Katarzyna Sztóp-Rutkowska, dr Łukasz Kiszkiel, Małgorzata Skowrońska, Agnieszka Maszkowska.

² W każdej grupie brało udział od 6 do 8 uczestników.

³ W województwie podlaskim działania w ramach programu *Bardzo Młoda Kultura* odbywały się pod nazwą *Podlaski Pomost Kultury*.

wyszukiwarki Google, która znajduje blisko pięć razy więcej odpowiedzi na zapytanie „edukacja kulturowa”⁴, to „edukacja kulturalna” jest pojęciem bardziej rozpowszechnionym w dyskursie publicznym. Wskazują na to chociażby dokumenty strategiczne jednostek samorządu terytorialnego [Białous i in. 2016: 81] lub programy ministerialne [Krajewski, Schmidt 2014], w których pojęcie edukacji kulturalnej występuje o wiele częściej. Podobnie przedstawiała się sytuacja podczas omawianych poniżej wywiadów jakościowych z praktykami. Dość często powtarzały się na przykład sytuacje, kiedy rozmówca rozpoczynając myśl od „edukacji kulturowej”, kończył ją na „edukacji kulturalnej” – można przypuszczać, iż przyzwyczajenie wkładało w usta badanych taki wariant, mimo że cały czas mówili o tym samym zjawisku.

Różnicę między tymi dwoma pojęciami wyjaśnia między innymi Katarzyna Olbrycht, pisząc: „Odwołując się do znaczenia słownikowego, określenie *kulturalny* oznacza «odznaczający się kulturą», «przeniknięty kulturą». *Kulturowy* – to «związany z kulturą». Można więc powiedzieć, że określenie *kulturowy* ma charakter raczej neutralny, zaś *kulturalny* – nazywa stan pożądaný, szczególnie z perspektywy edukacyjnej” [Olbrycht 2010: 1]. Różnica wiąże się więc w tym przypadku przede wszystkim z aksjologią. Krystyna Ferenz pisała, że bez względu na definicję, edukacja kulturalna „ma służyć rozpoznaniu wartości i właściwym tak dla jednostki jak i całej społeczności wyborom” [Ferenz 2000: 47]. Wątek ten podnosi również Piotr Knaś pisząc, że pojęciom edukacji kulturalnej czy upowszechniania kultury przypisuje się zazwyczaj „takie cechy jak reprodukcja zastanych modeli kulturalności, narzucanie określonych, zamkniętych modeli pamięci i dziedzictwa, odtwarzanie zastanych porządków kulturowych i podziałów społecznych” [Knaś 2014: 1]. W podobnym duchu opisuje edukację kulturalną Katarzyna Jagodzińska, pisząc, iż jest to nauka kultury, „w szczególności kultury wysokiej, u której podstaw leży poznanie kanonu dzieł” [Jagodzińska 2013: 327]. Ta sama autorka słusznie zwraca również uwagę na fakt, że choć procesy edukacji kulturalnej przebiegają na różnych polach (w różnych grupach, na wszystkich etapach procesu socjalizacji), to w powszechnym przekonaniu uznaje się, że jest to domena szkoły [Jagodzińska 2013: 328]. Barbara Fatyga określa edukację kulturalną nieco szerzej, wskazując na wariantowość procesu, związaną z wielością

⁴ Edukacja kulturalna – 201 000 wyników; edukacja kulturowa – 988 000 wyników, [19.09.2016].

i dynamiką kultur. Jest to mianowicie „wprowadzanie jednostek i grup tego potrzebujących w kulturę, tym razem jednak rozumianą jako dosyć luźną federację subkultur i kultur niszowych istniejących w symbiozie z kulturą dominującą – popularną” [Fatyga 2009: 6].

Bogdan Suchodolski swego czasu postawił następujące pytania: „Czy edukacja kulturalna ma pozostać edukacją wprowadzającą w nagromadzone dobra kultury i wytworzone dotychczas wartości, czy też ma inspirować i rozwijać twórczość nową? Czy jej dyrektywą naczelną ma być wierność czy też twórczość?” [Suchodolski 1990: 76]. Wydaje się, że pojęcie edukacji kulturowej łączy się właśnie ze sferą inspiracji i twórczości. Może ono bowiem oznaczać „krytyczną interpretację kultury i dziedzictwa, budowanie postaw rozumiejących, (...) demokratyzację i zwiększanie obywatelskiego zaangażowania, (...) kreację sytuacji twórczych i rozwój ekspresji twórczej, (...) tworzenie społecznych relacji i wreszcie stwarzanie szans na pożądaną zmianę społeczno-kulturową oraz dowartościowywanie wszelkich kultur (w liczbie mnogiej)” [Knaś 2014: 1]. Sensem rozróżnienia nie jest więc bynajmniej odrzucenie edukacji kulturalnej jako niepożądanego czy nieefektywnej. Chodzi raczej o podkreślenie, że proces edukacji może i powinien opierać się nie tylko na transmisji wyprodukowanych wcześniej treści, reprodukowaniu zastanej struktury społecznej, czy „ukulturalnianiu” odbiorców i dążeniu do zwiększenia aktywności kulturalnej poszczególnych jednostek, grup i całych społeczeństw [Kunikowski 2013: 33-41], lecz także wykształcaniu w nich kompetencji interpretacyjnych i krytycznych, wyposażaniu w narzędzia służące (pozytywnej) zmianie społecznej. Reasumując, jak pisze Marta Kosińska: „Edukacja kulturowa, w najogólniejszym sensie, jest procesem przygotowania do bardziej aktywnego, świadomego, często też krytycznego uczestnictwa w kulturze. Dostarcza narzędzi do: 1) samodzielnego, krytycznego, pogłębionego rozumienia sensów poszczególnych wytworów kulturowych; 2) sprawczego działania w sieci społeczno-kulturowych relacji” [Kosińska 2014: 173]. Uznając to rozróżnienie warto jednak zwrócić uwagę, że niektóre definicje edukacji kulturalnej również zwracają uwagę przynajmniej na część z tych elementów. Dla przykładu, Janusz Gajda pisał, że celem edukacji kulturalnej jest „dążenie do osiągnięcia pełnej, harmonijnej, uspołecznionej, odpowiedzialnej moralnie, kreatywnej i autonomicznej osobowości, wykorzystując dobra kultury i tkwiące w niej wartości – przeżywane, interioryzowane i wzbogacane przez kreowanie także nowych wartości” [Gajda 2006: 187]. Sprawia to, że granica pomiędzy pojęciami pozostaje dość płynna.

Pojęcie edukacji kulturowej można skonfrontować również z terminem „edukacja międzykulturowa”. Jest to ważne nie tylko ze względów teoretycznych, ale również praktycznych. Pojęcie to jest bowiem od wielu lat wykorzystywane i rozwijane przez profesora Jerzego Nikitorowicza oraz jego współpracowników z Katedry Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku, co może wpływać na lokalnych animatorów i edukatorów kultury. Pojęcie edukacji międzykulturowej można uznać za bliskoznaczne edukacji kulturowej, jest to bowiem: „ogół wzajemnych wpływów i oddziaływań jednostek i grup, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, związków, sprzyjających takiemu rozwojowi człowieka, aby stawał się on w pełni świadomym i twórczym członkiem wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kontynentalnej, kulturowej i globalnej – planetarnej oraz był zdolny do aktywnej samorealizacji własnej, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności” [Nikitorowicz 2003: 934]. Definicja ta zwraca więc uwagę na cel, jakim jest świadome, refleksyjne, aktywne uczestnictwo w kulturze, zarówno na poziomie mikro- jak i makrospołecznym. Jak pisze Nikitorowicz, „droga do aktywnego uczestnictwa w kulturze europejskiej i planetarnej prowadzi poprzez przeżycie i zrozumienie własnej tożsamości, uświadomienie zasiedzenia lub osadzenia terytorialnego i komunikację z innymi kulturami” [Nikitorowicz 2011: 7]. Skoro jednym z warunków koniecznych jest komunikacja z innymi kulturami, można byłoby zapytać również o różnicę pomiędzy edukacją międzykulturową i wielokulturową. Joanna Sacharczuk wyjaśnia: „Edukacja wielokulturowa jest odpowiedzią na wyzwania związane z procesami migracji. Natomiast, co warto podkreślić, edukacja międzykulturowa odnosi się do problemów i potrzeb autochtonicznych grup kulturowych zamieszkujących wspólne terytorium. Obejmuje działania edukacyjne związane z obszarami pogranicza kulturowego, gdzie od co najmniej stu lat dwie lub więcej kultur współbytuja z sobą, tworząc społeczność wieloautochtoniczną” [Sacharczuk 2011: 227]. Nie powinno więc zaskakiwać, że silny ośrodek refleksji nad edukacją międzykulturową powstał na tradycyjnie zróżnicowanym kulturowo (etnicznie, religijnie, językowo) obszarze północno-wschodniego pogranicza Polski.

Kwestię definicji akademickich warto dopełnić zaprezentowaniem wypowiedzi na temat pojęć edukacji kulturowej, edukacji kulturalnej i międzykulturowej, jakie zebrano w czasie wywiadu grupowego z przedstawicielami lokalnego środowiska naukowego. Wzięli w nim udział pracownicy Wydziałów: Filologicznego, Historyczno-Socjologicznego oraz Pedagogiki

i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Wypowiedzi akademików nie były w pełni zbieżne, choć zdecydowanie mniej zróżnicowane niż w przypadku opisanych w dalszej części artykułu definicji praktyków. Trudno ustalić, na ile przyczyniła się do tego sama technika badawcza – rozmowa w grupie często sprzyja wypracowywaniu wspólnych stanowisk – jednak sami rozmówcy kilkakrotnie sygnalizowali związek pomiędzy przytaczanymi definicjami a osobistymi doświadczeniami w pracy badawczej i dydaktycznej.

Zgodnie uznano, że w parze edukacja kulturowa – edukacja kulturalna, drugie z pojęć jest węższe. Polega ono na kształceniu do uczestnictwa w kulturze lub nauczaniu pewnych elementów kanonu kultury. W każdym razie, jest to *przygotowanie do zamkniętego tworu* (F11_EKS)⁵. Oczywiście nie oznacza to wartościowania przez rozmówców edukacji kulturalnej jako gorszej. Wręcz odwrotnie, głosy badanych podkreślały, że edukacja kulturowa i kulturalna mogą (lub powinny) być prowadzone równoległe, bądź też, że edukacja kulturalna jest swego rodzaju podstawą dla edukacji kulturowej. Najpełniej opisuje to następująca wypowiedź: „Moje rozróżnienie jest takie, że edukacja kulturalna to kształcenie do uczestniczenia w kulturze i potem poprzez uczestniczenie w kulturze kształcenie różnego typu postaw, które się mogą przekładać w edukację kulturową. (...) Ja edukację kulturalną traktuję bardzo pragmatycznie i na bardzo podstawowym poziomie, czyli mam kontakt z młodzieżą i wiem, jak ważne jest wykształcenie nawyku partycypowania w kulturze przy różnych jej formach. To jest dla mnie edukacja kulturalna, (...) przez to kształtujemy postawę kulturową”. (F11_EKS)

Edukacja kulturowa jest więc pojęciem szerszym, które może oznaczać przekazywanie wiedzy o kulturze w szerokim tego słowa znaczeniu, choć prócz tego może chodzić również o *kształtowanie postaw w stosunku do kultury własnej i innych* (F11_EKS) oraz przekazywanie wzorów zachowań. Te postawy i wzory zachowań – jak zaznaczono – wiążą się często z koniecznością poznawania i rozumienia innych, otaczających odbiorców kultur, czyli pojęciem edukacji międzykulturowej, którym posługiwali się przede wszystkim badani związani z Wydziałem Pedagogiki i Psychologii. Innymi słowy, edukacja międzykulturowa traktowana była w czasie wywiadu jako

⁵ Cytaty z wywiadów indywidualnych i grupowych będą zapisywane kursywą i zamykane odpowiednią sygnaturą, w której pierwsza litera oznacza rodzaj wywiadu (I – indywidualny, F – fokusowy, grupowy), po niej następuje liczba porządkowa wywiadu, a na końcu symbol grupy badanych (EKS – eksperci, ED – placówki edukacyjne, NGO – organizacje pozarządowe). Dla przykładu, sygnatura [F11_EKS] oznacza, że mamy do czynienia z wypowiedzią z wywiadu fokusowego (nr 11), przeprowadzonego z ekspertami.

szczególny wariant edukacji kulturowej, typowy dla zróżnicowanych kulturowo społeczności. W jednej z wypowiedzi zwrócono również uwagę na charakterystyczną metodę edukacji kulturowej: *Mi się wydaje, że w edukacji kulturowej ważny jest też punkt wyjścia, (...) żeby nie zakładać takiego monologu, jaki pedagodzy często zakładają, że ja chcę was nauczyć czegoś jako młodszych, jako uczniów, jako studentów. Edukacja kulturalna jest właśnie przygotowaniem do takiego zamkniętego tworu i ja bym tego unikał, dlatego byłbym za tą pierwszą nazwą [edukacją kulturową], która jest szersza, bo wygodniej by się w niej poruszać [F11_EKS].*

Podsumowując, badani akademicy zwracali uwagę, że edukacja kulturowa jest procesem szerszym lub głębszym od edukacji kulturalnej, chociaż obie kategorie działań wobec (potencjalnych) odbiorców kultury wydają się niezbędne. Edukacja kulturowa ma na celu przekazywanie wiedzy o kulturach (własnych i obcych), a jednocześnie kształtowanie postaw pozwalających na refleksyjne przeżywanie zróżnicowanego kulturowo świata. Ważne jest również, aby nie była prowadzona *ex cathedra*, lecz przez dialog pomiędzy zanurzonymi w kulturze podmiotami. Wydaje się, że specyfika wypowiedzi ekspertów znających lokalny kontekst województwa podlaskiego może polegać na wyraźnym odniesieniu się do sytuacji zróżnicowania kulturowego. Tym samym, przenikają się tu pojęcia edukacji kulturowej i międzyculturowej.

Omawiając rozumienie pojęcia edukacji kulturowej wśród praktyków – edukatorów i animatorów kultury – warto rozpocząć od wyników badania przeprowadzonego w czasie konferencji zorganizowanej przez Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku w kwietniu 2016 roku. W wydarzeniu tym miały wziąć udział osoby zaangażowane w edukację kulturową lub kulturalną w regionie. Uczestnicy konferencji zostali zachęceni do uzupełnienia na odpowiednich kuponach zdania rozpoczynającego się od słów: „Edukacja kulturowa według mnie jest...”. W ten sposób uzyskano 46 odpowiedzi o różnym stopniu złożoności. Niektóre bardzo ogólne lub spisane w formie krótkiego równoważnika zdania, inne były – wydaje się – dobrze przemyślanymi i szczegółowymi wypowiedziami. Zebrane wypowiedzi były anonimowe⁶, nie można więc ustalić, czy miejsce pracy lub pochodzenia w znaczący sposób wpływało na rozumienie pojęcia edukacji

⁶ Badani samodzielnie uzupełniali kupony i zostawiali je w wyznaczonym do tego miejscu, nie było więc ryzyka efektu ankierskiego, bądź rozpoznawania osób udzielających odpowiedzi przez członków zespołu badawczego.

kulturowej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że uzyskane definicje były zróżnicowane i trudno jest znaleźć wśród nich wyraźną tendencję, a nawet jeden wspólny mianownik. Sugeruje to, że edukacja kulturowa jest (według praktyków) kategorią niezwykle pojemną.

Starając się zinterpretować uzyskane w ten sposób definicje edukacji kulturowej, ustalono, że większość z nich orientuje się wobec dwóch wymiarów. Pierwszy, który można określić jako wymiar odbiorców, rozciąga się wzdłuż osi indywidualne-zbiorowe. W uzyskanych definicjach zwracano bowiem uwagę bądź to na zbiorowości, które powinny być odbiorcami lub beneficjentami edukacji kulturowej (przede wszystkim zwracano uwagę na dzieci i młodzież), bądź na jednostki, które dzięki edukacji kulturowej mogą zwiększyć swoją wiedzę, kompetencje, skonstruować indywidualną tożsamość. Oczywiście, dychotomia ta jest do pewnego stopnia pozorna, ponieważ można założyć, że działania edukacyjne wobec jednostek niechybnie w swoich skutkach przełożą się na poziom grupowy i na odwrót. W tym wypadku chodzi jednak raczej o to, jak edukatorzy i animatorzy ustalają hierarchię celów swojej pracy. Czy priorytetem są wypowiedziane wprost działania na rzecz zbiorowości (pokolenia, społeczeństwa, narodu i innych), czy też praca z konkretnymi ludźmi i dbanie o ich rozwój. Drugi z wymiarów, który można określić jako aksjologiczny, rozciąga się wzdłuż osi konserwatywne-progresywne. Okazuje się, że podczas gdy w niektórych definicjach zwracano uwagę na rolę edukacji kulturowej jako czynnika wspierającego pozytywnie rozumianą zmianę społeczną, uczącego kreatywnego, twórczego, krytycznego uczestnictwa w kulturze, w innych pisano raczej o kultywowaniu dziedzictwa regionalnego (rzadziej narodowego), przywiązaniu do tradycji, wartości, uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej. Wydaje się, że główne myśli zaprezentowane w 46 zebranych definicjach stanowią wypadkowe postaw ich autorów wobec dwóch opisanych wyżej wymiarów. Schemat 1 prezentuje najbardziej typowe lub zsyntetyzowane wypowiedzi w odniesieniu do osi indywidualne-zbiorowe oraz konserwatywne-progresywne.

Podczas gdy elementy definicji z prawej strony schematu pokrywają się w dużej mierze z przyjętym wyżej rozumieniem edukacji kulturowej, o tyle jego lewa część odpowiada raczej pojęciu edukacji kulturalnej. Wśród uzyskanych odpowiedzi podejścia te były reprezentowane mniej więcej po równo. Opisanie w dalszej części tekstu wyniki wywiadów pogłębionych wskazują jednak, że rozumienie edukacji kulturowej może zmieniać się w zależności od typu podmiotu (sektora), który reprezentowali rozmówcy. Kwestia definicji edukacji kulturowej była poruszana w wywiadach pogłę-

bionych przeprowadzonych z praktykami reprezentującymi między innymi placówki oświatowe (głównie szkoły i przedszkola), instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe działające na obszarze województwa podlaskiego. Uzyskane odpowiedzi potwierdziły, że edukacja kulturowa jest pojęciem niejednoznacznym, a jednocześnie – w opinii większości badanych – bardzo szerokim.

Schemat 1. Elementy definicji edukacji kulturowej według praktyków

Źródło: opracowanie własne.

Nauczyciele nieco częściej, w porównaniu z pozostałymi grupami badanych, mieli tendencję do definiowania edukacji kulturowej wyłącznie poprzez jej efekty – podawali przykłady skojarzeń, działań, instytucji, które z tym pojęciem się wiążą. Zdarzały się też w rozmowach z nimi próby unikania odpowiedzi na pytanie o sposób rozumienia edukacji kulturowej⁷. Wypowiadane w wywiadach definicje edukacji kulturowej, jak wspomni-

⁷ W toku autoewaluacji badania ustalono, że na niektórych badanych pytanie o rozumienie edukacji kulturowej – znajdujące się w zasadzie na początku scenariusza wywiadu – mogło sprawić wrażenie pytania o wiedzę. W rezultacie mogło to powodować dyskomfort i skutkować próbami uchylecia się od odpowiedzi lub skonstruowaniem bezpiecznej, szerokiej definicji. Z drugiej strony, w związku z nieprzejrzystością i słabym upowszechnieniem pojęcia „edukacja kulturowa” w praktyce językowej, trudno wyobrazić sobie pogłębioną rozmowę na ten temat, bez uprzedniego ustalenia, co rozmówcy mają na myśli.

nano wcześniej, analizować można w odniesieniu do dwóch wymiarów: odbiorców oraz aksjologicznego. W tym przypadku, szczególnie wyraźny wydaje się wymiar aksjologiczny przytaczanych definicji. Zebrany materiał badawczy pozwala bowiem zauważyć, że większość proponowanych przez badanych definicji znaczeniowo lokuje się bliżej bieguna konserwatywnego. Innymi słowy, większość badanych przedstawicieli oświaty widzi istotę edukacji kulturowej w: 1) przygotowaniu uczniów do odbioru wytworów kultury oraz do uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej; 2) pielęgnowaniu i przekazywaniu tradycji, dziedzictwa regionalnego, rzadziej narodowego.

Warto podkreślić, że wielu badanych używało wymiennie określeń „edukacja kulturowa” i „edukacja kulturalna” (także „edukacja poprzez sztukę” i „edukacja artystyczna”), traktując je jak synonimy. Niekiedy próbowano sensory wspomnianych pojęć rozgraniczyć, choć zdarzało się, że czyniono to opierając się na dosyć niejasnych kryteriach, jak na przykład: *Edukacja kulturowa to jest edukacja związana z tradycją, z regionem. Kulturalna to taka, która bardziej współczesne działania przybliża* [I6_ED]. Z łatwością można przecież wskazać przykłady działań współczesnych, a jednocześnie związanych z regionem. Należy więc domniemywać, że część badanych, dopytywana o istnienie ewentualnej różnicy pomiędzy pojęciami czuła się niejako w obowiązku, by takie różnice wskazać. W codziennej praktyce jednak sztywnego podziału definicyjnego nie potrzebuje i nie stosuje.

Przedstawiciele oświaty znacznie rzadziej formułowali definicje jednoznacznie progresywne, w ramach których istotę edukacji kulturowej stanowią działania skierowane na kształcenie umiejętności samodzielnego, krytycznego myślenia oraz twórczego przetwarzania odbieranych treści kultury. Za takie uznać możemy definicje przytoczone poniżej: *Co jest celem [edukacji kulturowej]? To, co jest celem działalności szkoły w ogóle, to znaczy pomoc młodzieży w uzyskaniu jakiejś podstawy do dalszego rozwoju po prostu, do samodzielnego myślenia też. Edukacja kulturowa nie równa się w moim rozumieniu jakiejś indoktrynacji swego rodzaju, typu tam polityka historyczna, taka czy inna. Po prostu to ma być uczenie samodzielnego myślenia w oparciu o (...) wartości przyjęte w naszym kręgu i to powinno dotyczyć wszystkich przedmiotów i całej działalności szkoły* [I2_ED]. *Edukacja kulturowa to edukacja dotycząca kultury szeroko rozumianej, wprowadzanie do obioru kultury, udziału w kulturze oraz jej tworzeniu.* [I4_ED].

Wszyscy badani wskazywali na procesualny charakter edukacji kulturowej, akcentując wagę, długie trwanie i wieloetapowość owego procesu. Przedstawiciele oświaty zgodnie potwierdzali też rozłożoną na rozmaite podmioty odpowiedzialność za powodzenie takiej edukacji. Podkreślano

fakt, że muszą być w nią zaangażowani różni aktorzy społeczni (instytucje kultury, organizacje pozarządowe, rodzina, szkoła), których działania powinny być wobec siebie komplementarne. Różnice zdań wśród badanych pojawiły się na poziomie oceny własnego „wkładu” w skutecznie realizowaną edukację kulturową oraz wyzwań, jakie w tym obszarze stawiają sobie badani nauczyciele. Za swoje podstawowe zadanie nauczyciele uznawali najczęściej bycie łącznikami z instytucjami kultury (głównie podczas klasowych wizyt w kinach, teatrach, muzeach lub gościnnych spektakli realizowanych na terenie placówki oświatowej). Drugą ich powinnością miało być uczenie, przekazywanie zasad *savoir-vivre*, kultury osobistej. Inni badani nauczyciele zadania związane z realizacją treści edukacji kulturowej w ramach pracy dydaktycznej postrzegali zgoła inaczej. Po pierwsze, opowiadali się za realizacją działań i inicjatyw ściśle nakierowanych na takie treści, tj. realizowanie projektów, konkursów, działań tematycznych dotyczących na przykład zróżnicowania kulturowego w regionie lub sztuki współczesnej. Po drugie, podkreślali konieczność realizowania takich treści zarówno w ramach godzin dydaktycznych objętych programem nauczania, jak i w ramach dodatkowych zajęć pozalekcyjnych, a także w toku edukacji nieformalnej. Obie kategorie odpowiedzi zgodnie sugerowały, że edukacja kulturowa to proces, który odbywa się raczej poza ograniczonym podstawą programową systemem lekcyjnym.

Przedstawiciele instytucji kultury, na tle pozostałych badanych grup, zaprezentowali najwięcej precyzyjnych definicji edukacji kulturowej. Nieco częściej były one zbliżone do bieguna konserwatywnego. W pojedynczych przypadkach badani prezentowali też postawę, którą roboczo nazwać można „syndromem praktyka”, czyli mieli trudności z ujęciem w słowa istoty edukacji kulturowej, a próby zaprezentowania syntetycznej definicji ustępowały ostatecznie definicjom enumeratywnym, wyliczającym wszelkie możliwe działania instytucji.

Badani przedstawiciele instytucji kultury formułujący definicje zbliżone do bieguna konserwatywnego najczęściej utożsamiali edukację kulturową z: 1) doskonaleniem umiejętności odbiorców w ramach poszczególnych dziedzin sztuki (rysunek i malarstwo, muzyka, teatr, film); 2) przygotowywaniem jednostek do odbioru treści kultury oraz do uczestnictwa w kulturze (zwłaszcza w tzw. kulturze wysokiej); 3) przekazywaniem tradycji, dziedzictwa regionalnego lub narodowego, lokalnej historii. Mniejsza część pracowników instytucji kultury sformułowała definicje, które uznać można za progresywne. W obrębie tego rodzaju definicji, badani za istotę edukacji kulturowej uznawali: 1) przygotowywanie odbiorców kultury

do samodzielnego, krytycznego odbioru treści kultury i sztuki; 2) przygotowywanie odbiorców do roli (współ)twórców kultury i sztuki; 3) kształtowanie postaw tolerancji, społecznej wrażliwości i otwartości. Podobnie jak w przypadku nauczycieli, część badanych traktowała sformułowania „edukacja kulturowa” i „edukacja kulturalna” jak synonimy, inni natomiast próbowali znaczenia obu pojęć rozgraniczać. W takich przypadkach, za podstawowe zadanie edukacji kulturalnej pracownicy instytucji uznawali zwykle zapoznavanie odbiorców z poszczególnymi dziedzinami kultury i sztuki. Edukację kulturową widzieli natomiast jako pojęcie szersze, którego istotę stanowi proces kształtowania świadomych uczestników życia społecznego.

Znaczna część badanych pracowników instytucji postrzegała edukację kulturową jako proces długotrwały i skomplikowany. Co ciekawe, jego organizowanie i sprawne prowadzenie, zdaniem rozmówców, powinno pozostawać właśnie w gestii instytucji kultury. W przeciwieństwie do wywiadów z przedstawicielami placówek oświatowych, incydentalnie mówiono tu bowiem o organizacjach pozarządowych, szkołach czy rodzinach, jako współodpowiedzialnych za tego rodzaju działania.

W przypadku osób związanych z organizacjami pozarządowymi, podobnie jak w wywiadach przeprowadzanych z przedstawicielami innych sektorów, sposoby rozumienia edukacji kulturowej były różnorodne. Można jednak zauważyć, że dominujący sposób myślenia o edukacji kulturowej mieści się tym razem bliżej bieguna działań progresywnych niż konserwatywnych. Tym samym, badani związani z trzecim sektorem różnią się od częściej posługujących się definicjami konserwatywnymi przedstawiciele instytucji kultury oraz placówek oświatowych.

W wywiadach z przedstawicielami organizacji pozarządowych edukacja kulturowa była postrzegana najczęściej przez pryzmat animacji społeczności lokalnej lub poszczególnych jej członków. Nie chodziło tutaj o uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, ale o zmianę sposobu widzenia rzeczywistości, poprawę relacji z innymi, lepsze funkcjonowanie w świecie społecznym. Jedna z animatorek posługiwała się w tym kontekście pojęciem „reanimacja kulturowa”, wskazując tym samym, że edukacja kulturowa może być postrzegana przez pryzmat wprowadzania pozytywnych zmian w dysfunkcyjnych, źle działających zbiorowościach czy grupach. Pojawiły się również wypowiedzi mówiące, że edukacja kulturowa to prostu zetknięcie się z jakąś kulturą, a zwłaszcza sytuacja poznawania i doświadczania kultur mniej znanych (kultur „Innych”, np. mniejszości

czy subkultur). W tym przypadku rozumienie edukacji kulturowej zbliża się do pojęcia edukacji międzykulturowej lub edukacji do wielokulturowości i wiąże się przede wszystkim z pracą na rzecz likwidacji funkcjonujących w społeczeństwie uprzedzeń i negatywnych stereotypów.

W wywiadach z przedstawicielami organizacji pozarządowych widoczna jednak była również edukacja kulturowa rozumiana bardziej konserwatywnie. Bardzo ważnym wątkiem poruszonym w wywiadach było dziedzictwo związane z kulturą tradycyjną, wiejską, często w powiązaniu z kulturą mniejszości narodowych zamieszkujących licznie zwłaszcza południową część województwa podlaskiego. Niektóre odpowiedzi ukazywały edukację kulturową jako działania przekazujące elementy kanonu kultury lub umiejętności artystyczne. W tych przypadkach szczególną uwagę zwracano na ofertę różnego rodzaju zajęć kierowanych do grup i osób, które z różnych przyczyn mają mniejszy kontakt z kulturą wymagającą (np. wykluczeni ekonomicznie, niepełnosprawni, dzieci), co wiązało się również z zaznaczeniem podziału na tak zwaną kulturę wysoką i popularną, na profesjonalistów i nieprofesjonalistów. Pokazuje to na przykład poniższa wypowiedź: *Dla mnie edukacja kulturowa to jest takim przybliżeniem kultury i sztuki osobom, które nie miały z nią za wiele wspólnego, z wykorzystaniem różnego rodzaju metod. Pedagogika teatru czy takie działania już stricte ze społecznością, czyli community art, sztuka społeczności. Edukacja kulturowa, która jest tak naprawdę zbiorem różnego rodzaju metod wykorzystywanych do przybliżania kultury i sztuki, no, nieprofesjonalistom, ludziom, którzy nie są w tym zakresie wyedukowani albo też po prostu, może to trochę brzmi brzydko, po prostu nigdy nie mieli takich narzędzi, którymi mogliby zrozumieć zakres, znaczy czym jest kultura i sztuka, w takim rozumieniu kultury mniej popularnej czy sztuki właśnie współczesnej [I5_NGO].*

Podsumowując, wśród osób zaangażowanych w działania z zakresu edukacji kulturowej lub kulturalnej w województwie podlaskim, samo pojęcie edukacji kulturowej wciąż pozostaje niejednoznaczne. Wydaje się, że badani nieco częściej konstruowali definicje konserwatywne, związane z jednokierunkowym przekazem kanonu kultury lub dziedzictwa lokalnego, tym samym zbliżając się do akademickiego rozumienia edukacji kulturalnej. Definicje bardziej progresywne, zbieżne z przytoczonym w pierwszej części artykułu rozumieniem edukacji kulturowej, pojawiały się najczęściej wśród osób reprezentujących trzeci sektor. Może to sugerować, że o takie myślenie i działania łatwiej jest wśród podmiotów bardziej elastycznych, pracujących

często w trybie projektowym, w odróżnieniu od silniej zhierarchizowanych, zbiurokratyzowanych instytucji kultury i placówek oświatowych. Typowe dla wszystkich badanych było natomiast odwoływanie się do zróżnicowania kulturowego regionu, traktowanie pojęcia edukacji kulturowej jako bliskiego edukacji międzykulturowej.

Inne informacje zebrane w trakcie wywiadów jakościowych z praktykami pozwalają przypuszczać, że podejmowane przez nich faktyczne działania nie muszą pozostawać w ścisłym związku z przyjmowanymi przez animatorów i edukatorów roboczymi definicjami. W części przypadków badani sprawiali wręcz wrażenie, że definicje są dla praktyki po prostu zbędne. Niemniej jednak, jeśli pojęcie edukacji kulturowej ma stać się nie tylko przedmiotem akademickiej refleksji, ale również polityki kulturalnej państwa czy komunikacji pomiędzy animatorami i edukatorami kultury, wydaje się, iż konieczna jest dalsza, poszerzona refleksja i dyskusja na ten temat – ustalenie i upowszechnienie najważniejszych cech edukacji kulturowej i różnic pomiędzy nią a edukacją kulturalną, czy międzykulturową. Niniejszy artykuł miał na celu stworzenie dogodnego punktu wyjścia do dalszych badań i działań, przez nakreślenie ogólnych ram rozumienia tego pojęcia przez animatorów i edukatorów kultury z województwa podlaskiego.

Bibliografia

- Regulamin Programu Narodowego Centrum Kultury Bardzo Młoda Kultura*, nck.pl/media/attachments/315633/Regulamin_BMK.pdf, [16.11.2016].
- Białous M., Kiszkiel Ł., Skowrońska M., Sztopy-Rutkowska K. (2016), *Diagnoza stanu edukacji kulturowej w województwie podlaskim*, Białystok.
- Fatyga B. (2009), *Jakiej kultury Polacy potrzebują i czy edukacja kulturalna im ją zapewnia?*, Warszawa.
- Ferenz K. (2000), *Edukacja kulturalna jako nadawanie kształtu ideom*, [w:] *Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży*, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, Zielona Góra.
- Gajda J. (red.), (1998), *Pedagogika kultury*, Lublin.
- Jagodzińska K. (2013), *Edukacja kulturalna na rzecz kreatywności i innowacyjności*, [w:] J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, *Kultura a rozwój*, Warszawa.
- Knaś P. (2014), *Animacja i edukacja kulturowa. Czy kulturowość wypiera kulturalność?*, cpe.poznan.pl/?s=kna%C5%9B, [19.09.2016].
- Kosińska M. (2012), *Polityka edukacji – krytyka kultury. W stronę performatywnej pedagogiki krytycznej*, [w:] *Edukacja kulturalna jako projekt publiczny?*, red. M. Kosińska, K. Sikorska, A. Skórzyńska, Poznań.

- Kosińska M. (2014), *Edukacja kulturowa*, [w:] *Edukacja kulturowa. Poręcznik*, red. R. Kos-hany, A. Skórzyńska, Poznań.
- Krajewski M., Schmidt F. (2014), *Animacja/edukacja. Możliwości i ograniczenia edukacji i animacji kulturowej w Polsce*, Kraków.
- Kunikowski S. (2013). *Pedagogika kultury wobec wyzwań współczesności*, „Zeszyty Naukowe WSHE. Nauki Pedagogiczne”, nr 26.
- Nikitorowicz J. (2003), *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2011), *Od Federacji Zespołów Badań Pogranicza do Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Kulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. XVII, cz. 1.
- Olbrycht K. (2010), *Edukacja kulturalna – potrzeby, uwarunkowania, perspektywy*, regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?file=tl_files/fotki%20kk/Edukacja%20kulturalna%20%20Katarzyna%20Olbrycht.pdf, [19.09.2016].
- Sacharczuk J. (2011), *Wielokulturowy Białystok – wstęp do rozważań na temat wyzwań współczesnej edukacji międzykulturowej*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*, red. A. Paszko, Kraków.
- Suchodolski B. (1990), *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa.
- Silverman D. (2007), *Interpretacja danych jakościowych*, Warszawa.

SUMMARY

Education for culture from the perspective of cultural animators and educators in the Podlasie region

The publication aim is to familiarize the concept of education for culture and report how it is understood among cultural animators and educators in the Podlasie region, Poland. The article presents academic definitions of education for culture, similarities and differences between this concept and other terms, such as cultural education, intercultural education and multicultural education. Furthermore, it presents the ways of defining the concept of education for culture by people involved in the cultural activities in Podlasie region. Comparison of these perspectives shows the specifics of local cultural animators and educators – their ideas, aspirations and problems. Apparently, their definitions are varied by the type of institution they represent, still, the most common way of defining education for culture is conservative, close to the definition of cultural education.

KEYWORDS: education for culture, cultural education, intercultural education, cultural policy, Podlasie region